

"ŠTA SE ZBIVA U ARAPSKOM SVIJETU?"

Forum "Šta se zbiva u arapskom svijetu", održan je u Bošnjačkom institutu 28. marta 2011. godine. Redakcija časopisa *Novi Muallim* zbog aktuelnosti navedene teme odlučila je da sadržaj foruma u cjelosti objavi u ovom broju. Uz forum objavljujemo i prilog člana naše redakcije, gosp. Samedina Kadića pod naslovom *Biopolitički kontekst "arapskog proljeća"*.

Sažetak

Dešavanja u arapskom svijetu imaju ne samo globalne razmjere nego i svjetsko-povijesne učinke. U arapskim društvima je oslobođena nevjerovatna društvena energija, hrabrost i odvažnost koja je u tom svijetu iščezla još sa klasičnim dobom islama. Sa Egiptom se dogodilo unutarnje oslobođenje arapskog čovjeka, građanina, i to oslobođenje se širi arapskim svijetom istom brzinom kojom se širila nadnaravna snaga i ljepota pjesme Um Kulthum u arapskom svijetu.

Arapski svijet je spreman za promjene, za uspostavljanje nekog novog sistema vlasti, neke nove demokratije, pluralizma i ljudskih sloboda, ali ne obavezno zapadnog tipa. To bi trebala biti neka vrsta "demokratije s islamskim likom", kao što se nekada govorilo za Jugoslaviju da je njen sistem bio "socijalizam s ljudskim likom". Ne može se nikako zapadna demokratija, pored svih njenih vrlina, doslovno primijeniti na društva s muslimanskom većinom.

O pravno-političkom ambijentu ili pravno-političkim ambijentima u kojima se u različitim arapskim državama događaju ovi procesi, odnosno o institucionalnim odrednicama koje stoje u zaleđu ili koje na neki način nose ili uzrokuju procese u arapskom svijetu moguće je govoriti sa različitih aspekata. Jedno je sigurno demonstranti u arapskim zemljama nisu pokrenuti ni religijom ni ideologijom nego aspiracijom da imaju pristojnu, normalnu i demokratsku vladu.

* Video zapis foruma «Šta se zbiva u arapskom svijetu» možete u cjelosti pogledati na www.bosnjackiinstitut.ba

Dževad Hodžić:

Dame i gospodo, srdačno vas pozdravljam i dobrodošli na još jedan Forum Bošnjačkog instituta. Vjerujem da većina vas već zna da je tema večerašnje sesije, odnosno našeg večerašnjeg Foruma, naslovljena je pitanjem 'šta se zbiva u arapskom svijetu?' To pitanje kojim određujemo temu večerašnjeg Foruma ovdje nije samo retoričkog ili stilskog karaktera, ono je pitanje koje cilja na nešto više od onog dnevnog u događajima o kojima svjedočimo putem medija i na druge načine već duže vrijeme u arapskom svijetu. To je pitanje koje zapravo uključuje mnoga potpitanja, mnoge aspekte, koje sa sobom nosi, da tako kažemo, i neizvjesnost i zabrinutost ali i neku vrstu obećanja. To je neko da tako kažemo obećavajuće pitanje. U svojstvu moderatora čast mi je da večeras pozdravim i naše uvodničare koji će o različitim aspektima ove teme, ovog pitanja govoriti. Prvi s moje desne strane je ambasador Nusret Čančar koji je kao ambasador naše zemlje boravio u nekoliko arapskih zemalja. I prije toga gospodin Nuret Čančar je za potrebe svojih postdiplomskih studija također jedno vrijeme boravio u arapskom svijetu. Također mi je čast pozdraviti i izraziti dobrodošlicu ambasadoru Hajrudinu Somunu kojeg također ne treba posebno ovom cijenjenom auditorijumu predstavljati. Riječ je o poznatom, proslavljenom bosanskohercegovačkom novinaru i publicisti i također ambasadoru sa velikim diplomatskih iskustvom upravo u svijetu koji je predmet našeg večerašnjeg Foruma. I na kraju, ali ne i na posljednjem mjestu, uvaženi profesor Fikret Karčić, profesor prava, stručnjak za historiju prava i u njenoj evropskoj tradiciji, ali i u muslimanskoj tradiciji.

Vjerujemo da večeras imamo sasvim pouzdane sugovornike, odnosno uvodničare sa eminentnim referencama za večerašnju temu. Prije nego što dam riječ našim večerašnjim uvodničarima još samo da kažem da smo večerašnju temu i naš Forum koncipirali tako da će se on odvijati u tri tematska kruga. U prvom krugu razmatrat ćemo tri pitanja o kojima će naši uvodničari govoriti. U sljedećem krugu imat ćemo tri sljedeća nova aspekta ili dimenzije zbivanja u arapskom svijetu gdje će ponovo do riječi doći naši uvodničari, a onda u trećem krugu predvidili smo da našim predavačima večeras, uvodničarima, izlagačima, prosljedimo neka naša, odnosno vaša pitanja koja su već

pristigla ili će pristići. Kada govorimo o zbivanjima u arapskom svijetu, prvo od čega večeras želimo krenuti je pitanje koje zapravo glasi šta se zbiva u arapskom svijetu? Koji je karakter zbivanja u arapskom svijetu od Tunisa, Alžira, preko Libije, Egipta, Sirije, Saudijske Arabije, Jemena i Bahreina? Postoje različitosti, ali postoji i vjerujemo nešto što sve te procese, sva ta pitanja povezuje i prožima. To je pitanje koje za početak postavljamo ambasadoru Nuretu Čančaru. Gospodine Čančar, izvolite.

Nusret Čančar:

Mnogi analitičari aktuelnih zbivanja na našoj maloj planeti primjećuju da mi danas, naša generacija svjedoči pojavu dvaju cunamija istovremeno: onog u Japanu, izazvan prirodnom nepogodom, zemljotresom i onog u arapskom svijetu, političkog cunamija kojeg su pokrenuli nezadovoljni građani protiv svojih vladara od Mašrika do Magreba. Posljedice obaju cunamija još uvijek su neprocjenjive, jer procesi podrhtavanja tla i političkih režima još uvijek traju.

Mi ćemo se, kao što je već rečeno, baviti ovim drugim cunamijem, političkim cunamijem koji potresa arapski svijet. Od dvadeset dvije države, članice Arapske lige, samo njih četiri nisu izravno pogođene političkim previranjima i nemirima. To su Katar, Komorski otoci, Džibuti i Somalija, s tim što valja znati da je Somalija skoro već više od dvadeset godina u strašnom građanskom ratu. Dakle, oko tri stotine miliona ljudi arapskog svijeta s kraja prošle godine zahvaćeno je političkim previranjima, neredima, pobunama, ustancima, a u slučaju Libije i Jemena došlo je i do građanskih ratova. Arapski cunami je započeo, kao što je već svima poznato, 17. decembra prošle godine u Tunisu, omiljenoj destinaciji zapadnih turista na koju bi se većina kladila da se u njoj ne mogu dogoditi nikakvi nemiri, a ponajmanje nasilno obaranje predsjednika i vlade uz stotine ljudskih žrtava. A desilo se upravo to. Za dvadeset osam dana žestokih demonstracija koje su započele kao mirni protesti protiv ekonomskog i socijanog položaja građana u tunižanskom društvu, a prerasle u političke zahtjeve za demokratizacijom društva i obaranje postojećeg režima, u sukobima policije i protestanata poginulo je, prema nekim procijenama, oko šest stotina ljudi. 14. januara ove godine tunižanski predsjednik Bin Ali zbog toga je morao podni-

jeti ostavku i napustiti zemlju, nakon što mu je vojska otkazala poslušnost. A vladao je dvadeset i tri godine neprekidno, od toga dvadeset godina u vanrednom stanju koje je sam uveo.

Vanredno stanje u arapskim državama podržavajući paket represivnih mjera u rukama policije, tajne policije i obavještajnih službi koje građanima ukidaju ili ograničavaju politička i građanska prava, a sve s ciljem zadržavanja postojećeg stanja i zaštite garniture vladajućeg režima nad političkim izborima.

Paralelno sa tunižanskim nemirima, odmah iza Nove godine započele su demonstracije i protesti u Egiptu protiv socijalnog stanja i korupcije režima. Odgovor policije na mirne demonstracije bio je vrlo brutalan, sa desetinama poginulih i stotinama povrijeđenih demonstranata. Represija režima proizvela je nova nezadovoljstva u društvu i radikalizirala zahtjeve demonstranata. Oni su počeli tražiti ostavku predsjednika Mubaraka i njegove vlade i korijenite političke reforme. U jednomjesečnim milijunskim demonstracijama u svim većim gradovima Egipta. Demonstranti su ustrajali na svojim zahtjevima i primorali predsjednika na ostavku 5. februara ove godine, nakon što je i njemu vojska otkazala poslušnost. U nemirima je prema nekim procjenama poginulo oko hiljadu i pol građana Egipta. Pao je još jedan arapski režim vanrednog stanja i dugovječni vladarski tron. Predsjednik Mubarak je vladao od 1981. do 2011. godine. Na izborima nikada nije dobivao manje od 70% glasova, bez obzira kako bi Egipćani glasali. Čitava njegova vladavina bila je vanredno stanje. Padom egipatskog režima arapski svijet je, rekli bismo, prešao rubikon. U arapskim društvima je oslobođena nevjerojatna društvena energija, hrabrost i odvažnost koja je u tom svijetu iščezla još sa klasičnim dobom islama. Kada su aktuelnog palestinskog predsjednika Mahmuda Abbasa pitali da prokomentira Mubarakov pad, on je rekao: "Poslje Mubaraka svi smo na redu, samo što ne znamo ko je prvi, ko drugi, ko treći itd." Sa Egiptom se dogodilo unutarnje oslobođenje arapskog čovjeka, građanina, i to oslobođenje se širi arapskim svijetom istom brzinom kojom se širila nadnaravna snaga i ljepota pjesme Um Kulthum u arapskom svijetu.

Od 22. januara milionske demonstracije građana lome Jemen, najsiromašniju od država arapskog svijeta. Predsjednik te zemlje Ali Abdullah Saleh, vladar sa tridesetogodišnjim isku-

stvom, još se s velikom mukom održava na vlasti uprkos činjenici da mu je pola vojske i vlada otkazali poslušnost, a dijelove zemlje kontroliraju ustanici. U sukobima policije i demonstranata poginulo je više stotina građana. Samo 18. marta na Trgu promjena u Sana'i, ubijeno je pedeset i šest demonstranata. Jemen je već u građanskom ratu sa vrlo neizvjesnim ishodom.

Najteža situacija je svakako u Libiji. Tamo su demonstracije protiv režima pukovnika Al Gadafija zapčele u istočnim dijelovima zemlje 25. januara ove godine, da bi se vrlo brzo proširile na cijelu zemlju. U državi u kojoj se već četrdesetak godina može demonstrirati samo u znak podrške lideru i njegovoj politici, policija je vrlo precizno snajperskom vatrom usmrtila stotine demonstranata, većinom mladih ljudi i tinejdžera. Brutalni obračun sa demonstrantima samo je još više radikalizirao nezadovoljstva i proširio se i na dijelove režima, vladine službenike i vojsku. Ministri unutarnjih poslova i pravde u Vladi Libije, podnijeli su ostavke i priključili se ustanicima. Također, veliki broj libijskih diplomata na važnim diplomatskim destinacijama u svijetu otkazao je poslušnost Vladi i priključio se zahtjevima demonstranata. Garnizoni vojske u istočnim dijelovima zemlje također su otkazali poslušnost Gadafiju i stavili se na stranu ustanika sa svim oružjem i vojnom infrastrukturom. Za desetak dana ustanici su zauzeli sve gradove na istoku zemlje, ali i Misuratu na zapadu, treći grad po veličini u Libiji. Gadafijeva struktura vlasti, zadržala se samo u tri grada. Nakon početne zbunjenosti i zatečenosti, režim pukovnika Gadafija pokrenuo je vojnu kampanju protiv ustanika, oslanjajući se na specijalne vojne jedinice i strane plaćenike koji su uz upotrebu ratne avijacije, artiljerijskih i oklopnih jedinica vrlo brzo vratili izgubljene gradove na središnjem dijelu libijske obale i zaprijetili zauzimanjem Bangazija i Misurate, najjačih uporišta ustanika. Vraćanje izgubljenih gradova bilo je praćeno iznenađujućim razaranjem i pogibijom civilnog stanovništva, što je pokrenulo Vijeće sigurnosti UN da 17. februara uvede sankcije Gadafijevom režimu i pokrene vojnu intervenciju protiv njega, s ciljem zaštite civila i nametanjem primirja. Od tada traje zračna vojna intervencija zapadnih saveznika predvođenih Francuskom, Velikom Britanijom i SAD protiv vojnih ciljeva Gadafijevog režima na libijskom tlu. Ova intervencija je podržana od Arapske lige i Afričke unije. Za sedam dana intenzivnog bombardovanja, zapadna vojna ali-

janasa uništila je većinu zračnih i protuzračnih kapaciteta Gadafijeve vojske i počela vrlo intenzivno uništavati oklopne i artiljerijske jedinice na libijskoj obali i pustinji i time otvorila put ustanicima da ponovno zaposjednu izgubljene gradove i približe se prijestolnici Tripoliju.

Zapadna vojna intervencija u Libiji dala je snažan podsticaj opoziciji u ostalim arapskim državama da nastave započete proteste i demonstracije. Aktivirala se opozicija u Alžiru i Siriji sa zahtjevom za ukidanjem vanrednog stanja u tim državama, donošenjem novih ustava koji će garantirati više političkih prava i sloboda. Nažalost, tamošnji vladarski krugovi čine iste greške kao što su činili i oni u Tunisu i Egiptu.

Demonstracije i pritiske građana trpe i arapske monarhije. Opzicija, intelektualne i kulturne elite u Maroku, Jordanu, Bahreinu, Emiratu, Kuvajtu i Saudijskoj Arabiji, istakli su zahtjeve za uvođenjem vjerodostojnog političkog pluralizma, donošenjem novih demokratskih ustava i uspostavljanjem parlamentarnih monarhija sa jasno definiranim pozicijama kraljeva i emira. Do sada se pokazalo da najviše sluha za potrebe naroda iskazuju marokoanski kralj Muhamed VI i jordanski kralj Abdullah, idući u susret promjenama i nastojeći anticipirati političke zahtjeve građana.

I na kraju ovog kratkog pregleda, bez obzira na svu političku, ekonomsku, kulturnu raznolikost arapskih država i društava pogođenih nemirima i pobunama, u osnovi svih njih se mogu prepoznati zajednički faktori koji pokreću društvene promjene:

- Prvo, uzroci pobuna u svim zemljama su isti: korupcija i organizirani kriminal vladajućih porodica i oligarhija, teror policijske države i uzurpacija institucija države za zadovoljavanje osobnih potreba vladajućih oligarhija.
- Drugo, ciljevi svih pobuna su jedinstveni bez obzira da li se one događaju u Tunisu, Sanai, Kairu, Bengaziju, Damasku, Rijadu ili Amanu. Narod želi promijeniti postojeće stanje u državi i kroz participaciju u organima vlasti donijeti novi ustav koji osigurava demokratsku državu, vladavinu prava i društvo slobode. Niko nigdje nije istakao zahtjev za državom radnika ili seljaka ili za uspostavljanjem hilafeta.
- Treće, sredstva i načini postizanja po-

stavljenih ciljeva opet su kod svih istovjetni. Sve demonstracije započinjale su mirnim protestima i sve su zasute mećima režima.

- Četvrto, sredstva i narav traženih promjena je također ista kod svih, to su svenarodne, civilne promjene koje izražavaju stremljenja mladih generacija, nemaju centralno liderstvo i nemaju profiliranu ideologiju.

Zbog svega kazanog, vrlo je upitno govoriti o "svenarodnoj arapskoj revoluciji". Sve dosadašnje revolucije u svijetu nastale su radikalno, iz radikalne ideologije i imale hijerarhijski strukturirano vođstvo. Ovo što na demonstracijama traže arapski građani jesu politička i građanska prava, civilno društvo i vladavina pravne države. U najkraćem, to je država koja će biti izraz volje njenih građana, a nikako izraz volje vladajućih oligarhija, monarhističkih porodica ili izraz volje svjetskih sila. Za početak, mislim da će ovo biti dobar predložak za naš dalji razgovor. Hvala vam lijepo.

Dževad Hodžić:

Najavljujući ambasadora Čančara, dame i gospodo, ostao sam dužan jednu napomenu ali to mogu i sada učiniti. Naime, ipak je važno imati u vidu da ambasador Čančar u večerašnjem Forumu ne iznosi nikakva službena stanovišta naše države, odnosno Ministarstva vanjskih poslova, nego govori osobno, odnosno iznosi svoja vlastita razmišljanja i poglede. Nakon ovog kratkog, preciznog ali zaokruženog pregleda situacije koju imamo u arapskom svijetu u kojem nam je ambasador Čančar predstavio najvažnije elemente na osnovu kojih možemo zadobiti odgovor na pitanje šta se događa u arapskom svijetu, sada bi nas zanimalo zašto se to događa, drugim riječima koji su uzroci, koje je porijeklo događaja za koje možemo reći da su došli i iznenada i za koje možemo reći da nisu došli iznenada. Koji je odgovor bliži istini, odnosno koji obuhvata više od onoga što se događa u arapskom svijetu danas? Dakle, zamolio bih ambasadora Hajrudina Somuna da nam kaže nešto, takođe ukratko, o porijeklu, pozadini, uzrocima onoga što danas imamo na djelu u političkim procesima i previranjima u arapskom svijetu. Gospodine ambasadore, izvolite.

Hajrudin Somun:

Posebno mi je zadovoljstvo, a i odgovornost, što mogu da se obratim ovako finom i uglednom auditorijumu. Na ovo pitanje profesora Hodžića teško je odgovoriti, i to ukratko, jer se radi o porijeklu, i pozadini, i uzrocima ovih pobuna. Ja ću, po običaju za ovakve prilike, iznijeti nekoliko teza o kojima ćemo, nadam se, moći kasnije da uspostavimo dijalog s vama prisutnima. Prvo, u svijetu se mnogo govori o analogiji između ovih zbivanja u arapskom svijetu i promijena u Evropi 1989/90. godine. Mislim da se pri tome malo pretjeruje, iako ima istine u takvim komparacijama. Naime, vremena se mijenjaju i svijet se mijenja, pa je došlo vrijeme da se i u arapskom svijetu nešto suštinski dogodi.

Nije se samo u Evropi posljednjih dvadesetak godina događalo nešto krupno. Bile su promjene u Kini, u cijeloj Aziji, a imaju, opet, sva ta kretanja i neke zajedničke karakteristike. Vanredno stanje u arapskom svijetu svugdje je oko 30-40 godina. Danas sam izračunao da je samo u Siriji vanredno stanje 50 manje dvije godine.

Kad se radi o autoritarnim režimima znamo da u arapskom svijetu nema penzionisanih šefova država. Nema ih, u stvari, živih, i ne možete ih sresti na ulici kao u Americi ili Francuskoj kao što možete sresti bivšeg predsjednika, pa mu reći dobar dar, ili kao što možete u Danskoj vidjeti kralja na biciklu. Ali je bilo u vrijeme socijalizma i u Istočnoj Evropi takvih totalitarnih režima od kojih su većina ostajali na vlasti dok su bili živi, ili su skončali dok su još bili na vlasti, kao što se događalo u Mađarskoj ili Rumuniji.

Dalje, kaže se da su diktature jedan od osnovnih razloga ovih promjena i da su Arapi bili posebno skloni autoritarnoj vlasti. Mislim da se i tu malo pretjeruje zato što autoritarni režim inače, u odsustvu demokratije, ima sklonost da svoje pipke pruža dokle god može i koliko god dugo može. Zato mislim da i taj sistem diktatorske vlasti u arapskom svijetu potiče iz Azije, iz azijskog despotizma koji se tamo ukorijenio još prije tri četiri hiljade godina, i da je došao do Evrope i Srednjeg istoka s mongolskim osvajanjima. Mnogo se ovih dana i mjeseci pisalo o ovim diktaturama. Pored sve skromnosti moram reći da sam jedini uočio i malo više razradio upravo tu tezu o azijskom despotizmu. Argumenti se mogu naći onome što se poslije raspada Sovjetskog Saveza događa u Centralnoj Aziji i na

Kavkazu. Sve one vlasti i vladari po Kazahstanu, Turkmenistanu, Uzbekistanu – sve je to mješavina azijskog despotizma i staljinizma. Idealna kombinacija takvih sistema. Vidite da ni ti vladari ne mogu da se uklone bez sile. Oni su do tančina, bolje nego i Sadam Husein ili Muamer Gadafi, razradili, prilagodili i još unaprijedili taj sistem azijskog despotizma.

Drugo, što sam već i u prvom pitanju donekle odgovorio, jeste dugotrajnost režima i vladara u tom svijetu. Vi ste pratili kako demonstranti u Kairu i drugim arapskim prestonicama kažu "Idi", na arapskom "Irhal!" U Siriji isto tako ima takvih parola sa zahtjevom šefu države da napusti vlast, s tim što je u Damasku više zahtjeva da se okonča režim, nego onih koji se odnose na samog šefa tog režima. Neke moderne diktature su se, na kraju krajeva, toliko ustalile na Istoku, da je to postao jedan novi sistem, kojim bi trebalo više da se bave historičari, sociolozi i politolozi. Sistem je to koji se jednostavno nastavlja na sinovima. U arapskom svijetu, i ne samo arapskom, vladari čak sinovima ostavljaju i vlast i pare. Većina je skromna pa ostavlja jednog sina, a ovaj naš Muamer Gadafi, on je četvoricu rasporedio po raznim funkcijama, svima je podijelio pare, pa oni sad komanduju i trupama koje silom sprečavaju pobunu masa. Pri tome postoji razlika između predsjedničkog i monarhističkog sistema koja se uočava i u zahtjevima aktera masovnih demonstracija u arapskom svijetu. Zahtjevi su mnogi žešći da predsjednici odu s vlasti, dok se u monarhijama više cilja na režim, a rado bi zadržali monarhije kad bi se one transformirale u neku vrstu parlamentarne monarhije. Takva je situacija u Jordanu, u Bahreinu, Saudi Arabiji, u Maroku također.

Treće od motiva ovih pobuna je socijalni, a ja bih još rekao ne samo socijalno, nego socijalno-kulturno-duhovno stanje u arapskom svijetu. Parola 'Hljeba i sloboda' do sada je jedan od najčešćih, s tim da i pti tome postoje razlike od zemlje do zemlje. Egipat jeste siromašan, zaista. Neravnomjerna je raspodjela i ono skromnih dobara koje zemlja s 80 miliona duša posjeduje. Libija je potpuno drukčija. To je bogata zemlja i zbog toga smo svi iznenađeni kako se moglo ovo dogoditi ovo što se događa u Libiji. U Bahreinu također socijalni element nije toliko važan, nego sektaški, odnosno preraspodjela prihoda od nafte i vlasti između sunitske manjine, kojoj pripada vladarska familija, i šiitske većine

stanovništva, koje čak ne može služiti vojsku i zaposliti se u policiji. Nešto slično je i u Saudijskoj Arabiji, s tim što je tamo šiitska manjina, ali je dobro raspoređena po istočnoj obali poluostrva, gdje inače ima najviše naftonosnih izvora. Tom socijalno-kulturnom stanju, dakle, mora se dodati i taj sektaški sukob između sunita i šiita koji je uzrokovao socijalnu nepravdu upravo zbog neravnopravnog rasporeda vlasti i dobara, rasporeda i kontrole koju diktira elita koja pripada jednoj ili drugoj većinskoj nacionalnoj ili vjerskoj grupaciji. Toga ima i drugim krajevima svijeta. To je bila suština, naprimjer, dugotrajnog sukoba u Irskoj između protestanata i katolika, s tim što takve suprotnosti i sukobe nikada ne bih nazvao vjerskim ratovima, nego ekonomskim konfliktom između različitih socijalnih grupa.

Četvrto što bih rekao je da je sazrelo stanje za uspostavljanje nekog novog sistema u arapskom svijetu. Neke nove demokratije, pluralizma i ljudskih sloboda, ali ne obavezno zapadnog tipa. Možda neke "demokratije s islamskim likom", kao što se nekada govorilo za Jugoslaviju da je njen sistem bio "socijalizam s ljudskim likom". Ne može se nikako zapadna demokratija, pored svih njenih vrlina, doslovno primijeniti na društva s muslimanskom većinom, ili da kažemo u Aziji s budističkom ili hinduističkom većinom. Radi se, pored svega ostalog, o drukčijem odnosu i tumačenju laicizma, sekularnosti, odnosu između vjerskih institucija i države. Ostaju, naravno, mnoge karakteristike zapadne demokratije koje bi mogle da se primijene i u zemljama s muslimanskom većinom, kao što je izvorni zakon, ustav, ustavna prava, odvojena izvršna i nezavisna sudska vlast, ograničen mandat šefa države i vlade. Mi smo se već navikli u Evropi da je nemoguće da neki šef države ili predsjednik države, ako mu je mandat četiri godine ostane još jedan, ili ako je dva puta po četiri godine da bi tražio, ili nametao parlamentu da mu izglasa i treći mandat., a da i ne govorimo o doživotnim predsjednicima koje je navodno narod birao. U arapskom svijetu tako je sistem prilagođen, da političari jednostavno mogu doživotno da se vladaju. Na to se taj svijet bio navikao. Slika koju nudi sloboda i jedan dinamizam koji je zavladao s ovim protestima i demonstracijama u Egiptu, Tunisu i drugim arapskim zemljama drukčija je u odnosu na onu na koju smo bili navikli da su Arapi, pogotovo Egipćani, pasivni i uspavani. Sada se pojavljuje dinamizam, ima više energije, pokreta različitih slojeva društva.

Jedan od motiva ili uzroka, što se usred nagomilanog nezadovoljstva vlašću pojavio otpor Arapa je i buđenje ponosa, časti i digniteta koji se bio izgubio u tom svijetu još od mongolskih osvajanja. Mongolske najezde su razrušile sve što je arapski svijet bio izgradio i postigao u svom zlatnom dobu razvoja.

Posljednja od teza koju bih predložio za diskusiju je izlazak mlade generacije na scenu ovih zbivanja na Srednjem istoku. Nema više straha posebno kod tih mladih ljudi, ni od prijetnji vladara ni od stranih interesa, pa ni od fetvi vjerskih vođa, koji su do sada uglavnom podržavali vladajuće oligarhije. Još kao student kad sam tamo bio na specijalizaciji čudio sam se, slušajući hutbe koje su se putem snažnih zvučnika prenosile iz bagdadskih ili sirijskih džamija kako su one bile u stvari politički govori i ocjene vladajuće partije političke situacije, samo malo dotjerani i prilagođeni vjerskoj terminologiji. To odsustvo straha je, inače, odlika mladosti u svim prelomnim situacijama, ratovima i društvenim skokovima. Očito da je mladost prevladala u svim ovim demonstracijama i pobunama. U Libiji su ogromna većina onih koji demonstriraju protiv režima mladi koji su se mogli dva puta roditi odkako je Gadafi na vlasti. A i on je kad je došao na vlast bio mlad. Imao je dvadeset sedam godina. I on je bio u avangardi mladosti koja je obarala tadašnju vlast, ali se promijenio kad mu je vlast postala slatka, i kad se pojavila opasnost da je izgubi. Često ponavljam nešto što su me pitali kada sam dolazio iz Libije, "Je li, bogati, lud taj Gadafi kao što kažu?". Obično bih odgovarao da bih ja bio luđi kad bi mi s dvadeset sedam godina dali da upravljam zemljom površine milion i 700.000 kvadrata, s dva miliona stanovnika – tada kad sam tamo išao bilo ih je mnogo manje nego danas - i četiri milijarde dolara na bankama.

Završio bih zaključkom da je došlo neko novo vrijeme, vrijeme za promjene u tom svijetu. Ne znamo kakav će im ishod biti, ali u svakom slučaju su to revolucionarne promjene, ako već nisu revolucije.

Dževad Hodžić:

Hvala gospodinu Somunu. Profeseore Karčiću, kao što je gospodin Somun iznio neke važne, možda najvažnije socijalne političke pa i kulturne odnosno psiho-socijalne, mentalne i političke motive, razloge i odrednice druš-

tvenih procesa koji se zbivaju u arapskom svijetu, Vas bismo sada zamolili da nam u ovom prvom krugu kažete nekoliko riječi o pravno-političkom ambijentu ili pravno-političkim ambijentima u kojima se u različitim arapskim državama događaju ovi procesi, odnosno o institucionalnim odrednicama koje stoje u zaleđu ili koje na neki način nose ili uzrokuju ove procese o kojima svjedočimo.

Fikret Karčić:

Moje dame i gospodo, veoma mi je drago da mogu učestvovati u večerašnjem razgovoru. Pošto se sada okrećemo prema institucionalnom aspektu ovih događanja, ja bih svoje izlaganje podijelio i koncentrisao oko tri teze. Prvo, da je projekt modernizacije koji je vođen u arapskom svijetu doživio neuspjeh; drugo, da je došlo do masovnih kršenja ljudskih prava kao bitne odrednice stvarnosti života u arapskom svijetu; i treće, da su se arapske zemlje suočile s globalnim problemom razvoja kojeg su slijedili. Kada je riječ o projektu modernizacije, onda bih spomenuo da je moderno doba počelo u arapskom svijetu krajem XVIII vijeka kada je izvršena prva modernizacija vojske u Osmanskoj državi, a istovremeno i Napoleonova osvajanja Egipta. Dalje, da se taj projekat modernizacije nastavio u doba Tanzimata ili reforme Osmanske države 1839. do 1876. a Osmansku državu spominjem zato što je ona obuhvatala najveći dio današnjeg arapskog svijeta, odnosno cjelokupni arapski svijet počev od Balkana do Libije i Jemena. Dakle, sve su to bile koordinate Osmanske države. Ono što je bilo karakteristično za projekt modernizacije u arapskom svijetu jeste da je prva ustanova koja je bila modernizovana bila vojska, i vojska je postala nosilac modernizacije i branitelj modernizacije. Zato mi iza toga vidimo i tokom XIX, a pogotovu u XX vijeku, nakon raspada Osmanske države, da u državama koje se javljaju u arapskom svijetu uglavnom dominira vojni element. Imamo vojne udare koji se veoma često dešavaju i vojska dominira društvenim životom. Kada je riječ o modernizaciji, treba spomenuti da je u pravno-političkoj sferi u arapskim zemljama izvršen transfer pravno-političkih institucija sa Zapada. Naime, tipičan oblik vladavine koji smo imali prije transfera političkih institucija sa Zapada, bio je tradicionalna muslimanska monarhija ili emirat koja je danas očuvana na Arabijskom poluostrvu ili u nekim zemljama Zaliva.

Najveći broj arapskih država koje su stekle svoju nezavisnost nakon raspada Osmanske države, nakon 1918. odnosno nakon 1922. i nakon Drugog svjetskog rata su preuzele republikanski oblik vladavine sa Zapada i također su preuzele pravne sisteme sa Zapada. Uglavnom, po obrascu da je svaka zemlja preuzela pravo zemlje koja je ranije u kolonijalnom periodu dominirala tim dijelom arapskog svijeta, osnovni problem koji je bio vezan za transfer političko-pravnih institucija, bio je da je izvršen transfer institucija bez transfera političke i pravne kulture. Naime, institucije ne mogu da funkcionišu ako nemaju odgovarajući ambijent za to. Uz institucije ide pravna i politička kultura, a to znači interakcija između društva i prava, odnos ljudi prema pravu i faktori koji doprinose ostvarivanju ciljeva jednog pravnog sistema. Tako su, naprimjer, u arapskim zemljama preuzete republike ali bez republikanskih vrijednosti, tu prvenstveno mislimo na građanina, na njegova prava i slobode. I tako je bio u pravu jedan američki stučnjak za proces modernizacije u arapskom svijetu koji je rekao da je u tom svijetu pogrešno shvaćen modernizam, odnosno modernizacija, naime da je modernizacija shvaćena kao Big Mac, kao veliki sendvič u McDonaldsu a ne kao Magna Charta Libertatum, kao velika povelja sloboda. Drugim riječima, ono što je bitno za modernu državu jeste građanin i njegova prava i slobode a ne tehnika i tehnologija. Ove posuđene institucije koje su preuzete iz zapadnog svijeta su izgubile svoju autentičnost, nažalost, u arapskom svijetu, pa imamo republike gdje sin nasljeđuje oca za predsjednika republike, gdje skupština nije reprezentativna, gdje postoji korupcija, izborne prevare, nedostatak nezavisnog sudstva, novinarstva i de facto jednopartijski sistemi.

U ovim vijestima koje smo mogli da pratimo posljednjih mjeseci iz arapskog svijeta, vidimo da se redovno napadaju središta vladajućih stranaka. To su postali simboli režima. Faktički jednopartijski sistemi i pored postojanja višepartijskih sistema. Dalje, ono što se može uočiti, a to je i kolega Hajrudin Somun rekao, je da su republike do sada bile više predmet promjena i protesta nego monarhije i to je karakteristično, to svi analitičari koji se bave tim dijelom svijeta spominju. Naime, više je bilo problema u funkcionisanju republika nego monarhija, a u slučaju republika glavne mete protesta su bili predsjednici republika što znači da je taj model na taj način primijenjen da je osiguravao vlast jednog čovjeka i

kruga oko njega, tako da su predsjednici republika došli kao glavna meta. To nam govori da je republikanski model više kompromitovan nego monarhijski. Šta je prednost monarhije kao tipa vladavine je u tome što je imao veću historijsku i religijsku legitimnost u arapskom svijetu nego republike. Kraljevine su se redovno pozivale na vjerske osnove, pozivale su se na etimologiju i politički jezik islama i na taj način je u monarhijama bilo moguće da se zaštiti više pojedinac nego u republikama, što je jedan apsurd možemo reći, ali spominjem slučaj monarhija kao što su Jordan, Bahrein, Kuvajt. Sve ove monarhije su imale relativno slobodne izbore i opoziciju ali ti izbori i opozicija nisu imali mogućnost odlučivanja o suštinskim stvarima, zato se najvjerojatnije može očekivati transformacija monarhija u parlamentarne ili ustavne monarhije, a u slučaju republika može se već očekivati da su prvi zahtjevi prema oživljavanju autentičnog republikanskog modela. To je razlika po mom mišljenju kada je riječ o oblicima vladavine.

Jedna karakteristika institucionalno-pravnog stanja u arapskom svijetu to je također spomenuto, a ja ću sada ponoviti, ali mislim da je važno da bude potcrtano, to je zloupotreba vanrednog stanja. Imamo arapske zemlje u kojima vanredno stanje postoji decenijama, a glavni argument za zadržavanje vanrednog stanja je sukob sa Izraelom. Međutim, i zemlje koje su okončale sukob sa Izraelom produžavaju vanredno stanje a to znači suspenzija ljudskih prava, nadležnost specijalnih sudova itd. tako da danas vidimo da građani koji izlaze na demonstracije traže redovno ukidanje vanrednog stanja. I još na kraju bih spomenuo jednu okolnost a to je da totalitarni režimi u arapskom svijetu, kada im je prigovaran zašto ne održavaju slobodne izbore, oni to opravdavaju time da ako bi dopustili slobodne izbore, onda bi islamisti došli na vlast i onda su koristili logiku "nema slobode za neprijatelje slobode", drugim riječima, tvrdili su da ako islamisti dođu na vlast onda će ukinuti demokratiju.

Ovi događaji pokazuju da demonstranti u arapskim zemljama nisu pokrenuti ni religijom ni ideologijom, nego aspiracijom da imaju pristojnu, normalnu i demokratsku vladu. To bi bila neka moja osnovna razmišljanja kada je riječ o institucionalno-pravnom aspektu ovih događaja.

Dževad Hodžić:

Zahvaljujem profesoru Karčiću. Moje dame i gospodo, u prvom krugu izlaganja naših uvažanih uvodničara i predavača večeras, kao što smo vidjeli, na pitanje iz naše teme koncentrirali smo se, pristupili smo mu retrospektivno. Iako su u izlaganjima dotaknuta neka pitanja koja se tiču jednog prospektivnog pristupa temi, mi sad u drugom krugu okrećemo onim pitanjima, onim dimenzijama procesa koji se tiču budućnosti, odnosno onoga šta će biti posljedice, šta će biti učinci, kako se oni mogu predvidjeti. U tom s mislu, ponovo bih sada zamolio gospodina Čančara da nam iznese neke svoje poglede na unutarnje, regionalne, globalne i političke učinke, odnosno moguće posljedice ovih procesa.

Nusret Čančar:

Već sada je sasvim jasno da će procesi koji se odvijaju u arapskom svijetu imati dalekosežne posljedice, kako na lokalnom, tako i na globalnom nivou. Najprije da pokušamo naznačiti kratkoročne loše posljedice za region.

- Prvo što će se tamo dogoditi jeste vidan zastoj u ekonomskom i političkom razvoju tih zemalja. U zavisnosti od zemlje do zemlje, oporavak će tražiti izvjesno vrijeme, u najboljem slučaju jednu godinu, kao recimo u Egiptu gdje su odranije postojale jake institucije države. U politički slabo razvijenim zemljama, gdje su institucije izlazile iz autoriteta vođe, trebat će znatno više vremena da se formiraju i uobliče institucije koje će moći upravljati procesima oporavka i razvoja zemlje. U dugoročnom smislu, Egipat za arapski svijet može predstavljati dobar urnek i ohrabruje kako se efikasno mogu izvršiti korjenite demokratske promjene društva. Egipćani su postigli gotovo rekordno vrijeme u procesu promjene ustava, dva mjeseca, što je bez presedana, čak i u zemljama razvijene demokratske tradicije. Društvo u kojem mi živimo može samo sanjati o brzini promjene ustava, koji su Egipćani izveli za dva mjeseca. Također, konsenzualno prihvaćeni slobodni parlamentarni izbori, koji se planiraju za najdalje pet mjeseci, mnogo obećavaju i daju nadu arapskom svijetu da su postav-

ljeni demokratski ciljevi ostvarivi. Egipat gotovo da je ponudio model kako se može uspjeti. U tom smislu Egipat će dugoročno poslužiti kao primjer za konstituiranje vlasti u drugim državama koji će neizostavno biti prinuđene da mijenjaju tu strukturu i praksu društvenog života kojeg su do sada prakticirale.

- Drugo, postoje također i ekonomske posljedice, kako unutarnje, tako i vanjske. Na libijskom slučaju možemo vrlo egzaktno pratiti učinak loših ekonomskih posljedica. Konkretno ekonomske posljedice libijskog sloma, za vanjski svijet, su najprije gubitak od oko 2 miliona radnih mjesta, jer je otprilike toliko stranaca izgubilo posao u Libiji. To su radnici najvećim dijelom iz susjednih zemalja, iz Egipta, Tunisa, Sudana, zatim veliki broj iz Evrope, jer je Libija bila vrlo atraktivno tržište za Evropljane. Libijsko tržište je procijenjeno na nekih 150 milijardi dolara i to je tržište tekućih ugovora. Naime, toliko su ugovora strane kompanije potpisala na libijskom tržištu. Najveći gubitnik u tim poslovima jeste Kina čiji ugovori iznose oko 18 milijardi dolara, zatim Turska čiji ugovori iznose oko 15 milijardi dolara, zatim SAD sa nekim 6,5 milijardi dolara, Francuska sa 4,5 milijardi dolara, Rusija sa 4 milijarde dolara. Naši ugovori su relativno mali u poređenju s ovim velikim zemljama, a za nas ogromni jer iznose negdje oko 1,4 milijardi dolara. Šta će se desiti sa ovim ugovorima? Ono što je sasvim izvjesno jeste da će doći da zastoja u reliziranju potpisanih ugovora, a u lošijoj varijanti, neki od tih ugovora će biti trajno izgubljeni i jako je teško nadoknaditi ekonomske gubitke koje u ovom slučaju trpe libijski poslovni partneri. To su gubici za vanjski svijet samo kada su u pitanju tekući ugovori sa Libijom.
- Treće, ako napravimo bar površnu analizu globalnog uticaja libijskog sloma na svjetsko tržište nafte, a u kontekstu postrecesionog oporavka evropske ekonomije, primjetit ćemo da su te posljedice još strašnije. Vidite, Libija nije neki veliki faktor u svjetskoj industriji nafte. Njen kapacitet je svega 1,6 miliona barela

dnevno i njeni glavni partneri u naftnoj industriji su zemlje EU, od čega na Italiju otpada nekih 550 000 barela dnevno. Samo zbog libijskog slučaja nafta je poskupila nekih petnaestak dolara pa barelu. Ako bi se ovakvi trendovi nemira nastavili po arapskom svijetu, koji učestvuje sa nekih 23 miliona barela dnevno u svjetskoj potrošnji nafte, a što je otprilike oko 27% ukupne svjetske potrošnje, posljedice za globalnu ekonomiju bio bile katastrofalne. Neki podaci govore da bi poskupljenje energenata za nekih 30% apsolutno uništilo sve pozitivne trendove oporavka od globalne recesije i da bi državni budžeti bili na nuli, ako ne i ispod nule. U globalnim ekonomskim razmjerima to bi značilo limitiranje pozicije Kine u svijetu koja je dobrano postala partner i vanjsko politička alternativa u mnogim zemljama u ovom regionu. S druge strane, to bi pozitivno djelovalo na poziciju ruske ekonomije i njene političke moći jer bi u tom slučaju ruski energenti zauzeli mjesto arapskih energenata na svjetskom tržištu, čime bi se ostvarila enormno brza akumulacija kapitala u Rusiji od prodaje tih energenata.

- Četvrto, tu su i veliki vojni ulozci gdje su mnoge zemlje izgubile tradicionalna tržišta. Recimo, rusko tržište u ovom dijelu svijeta, barem prema onim informacijama koje obezbjeđuje Public Intelligence, procjenjuju se na deset milijardi dolara u tekućoj godini, ako uključimo Alžir, Egipat, Libiju i Jemen. To su ogromni gubici na jednoj strani, a na drugoj strani to su bolje šanse za vojne industrije nekih drugih zemalja. Sve to možemo vidjeti na ovom malom libijskom slučaju. U slučaju težih poremećaja, nereda ili ratova u državama Persijskog zaljeva, a posebno u Saudijskoj Arabiji koja dnevno proizvodi oko 10 miliona barela nafte, strašno je uopće i praviti prognoze jer svijet u toj varijanti nema alternativu.
- Peto, jedna posljedica koja pogađa svijet, a posebno zemlje EU, jeste oslobađanje velikog broja izbjeglica koje vrše pritisak na evropske zemlje. Italija je strahovito izložena tome, pa i Francuska. Već desetine hiljada izbjeglica iz Tunisa i Libije

sada su stigle na italijanske otoke, što dodatno komplicira sigurnosnu i ekonomsku situaciju u Evropi i jednostavno pravi veliku pometnju u Italiji koja se sve teže nosi sa svojim recesijskim problemima. A EU ima već nesavladive noćne more sa Portugalom, sutra možda već sa Španjolskom. To su, otprilike samo neke od posljedica koje izazivaju ovi poremećaji u arapskom svijetu.

Dževad Hodžić:

Hvala gospodinu Čančaru. Dame i gospodo, prije nego što ambasadora Somuna zamolim da ponovno uzme riječ jer ćemo pitanje uputiti za njegovu analizu, neka mi bude dopuštena jedna mala digresija. U svojoj knjizi "Kobni trougao" Noam Chomsky na početku govori o tome kako ima problem kada, a dvije godine unaprijed to mora činiti, dogovara termine za svoja predavanja zbog prebukiranosti. Taj mu se problem ogleda u tome da tema koju dvije godine unaprijed dogovori može mu biti deplasirana, neće biti aktualna pa se on dosjetio toga da ima jedna tema koja će uvijek biti aktuelna i on za tako daleke termine kandidira tu temu, a to je tema palestinsko i arapsko-izraelski odnosi. Mi sada ponovno dolazimo do tog pitanja i ono se ponovno u ovoj temi u ovom kompleksu pitanja postavlja kao jedno važno pitanje i zato ću zamoliti gospodina Somuna da nam iznese svoje procjene na moguće utjecaje ovih događaja na palestinsko-izraelske i arapsko-američke odnose. Gospodine Somun, izvolite.

Hajrudin Somun:

Nisam Chomsky, ali sam nešto slično i u drukčijem kontekstu govorio svih ovih proteklih decenija odkako sam se počeo baviti palestinskim pitanjem. Nadam se da ću doživjeti priliku da više ne ponavljam kako će taj problem trajati i narednih deset, dvadeset, trideset godina. Upravo tako je prije tridesetak godina govorio i najčuveniji palestinski pjesnik Mahmud Derviš, koji je umro prije dvije godine, samo dva mjeseca pošto je posjetio Sarajevo. Bio je kod mene u kući u Bagdadu, pa ga je pitala moja supruga šta misli kad će se ta kriza na Bliskom istoku završiti, hoće li to biti uskoro. Odgovorio je mirno da će se to

dogoditi, ali za deset, dvadeset, možda i trideset godina. Pošto je Palestina moja vječna tema, posebno sam obradovan ovim svim zbivanjima u arapskom svijetu zato što mislim da će ovako doći do nekog prelomnog rješenja palestinsko-izraelskog kompleksa. To će morati da se dogodi.

Naravno moje je to uvjerenje možda utopiistička vizija. Zamišljam da će sve ovo što se događa postepeno zahvatiti sve arapske zemlje, da će doći na vlast sistemi i režimi sa više slobode, više dinamike, više aktiviteta, više pro-palestinski. Da će se Izrael naći u jednom potpuno drukčijem okruženju. To, opet, može posredno da utiče na unutrašnje promjene u samom Izraelu, demokratske promjene takođe. Svijet, posebno zapadni, odavno smatra da je izraelska vlast jedina prava demokratija na Srednjem istoku. Ona i ima neke osnovne demokratske odlike i vrijednosti, kao što su redovni slobodni izbori, parlamentarne debate, ljevičarska i krajnje desničarska opozicija, sloboda štampe. Na kraju krajeva, ima takve demokratije i Liban, ali svi kažu da je to samo zemlja kriza i sukoba. Ako ćemo po tim principima klasične demokratije, imamo evo Irak već četiri-pet godina počinje da živi u demokratskoj atmosferi, iako pritisnut američkim trupama i u atmosferi sektaških sukoba i samoubilačkih akcija. Za pet godina organizirani su tri puta opšti izbori, i to slobodni, pa još žestoki izbori čiji se rezultati nisu znali do posljednjeg trenutka.

Međutim, što se tiče izraelske demokratije, ne može biti istinske demokratije u sistemu koji je rasistički, koji prema svojim vlastitim građanima sprovodi politiku apartheida. Ima milion Arapa u Izraelu koji ne smiju da kažu da su Palestinci, a ima i Arapa koji ne smatraju da pripadaju palestinskom nacionalnom korpusu, jednostavno su samo Arapi, građani Izraela, ali ni oni nemaju ista prava, ista građanska prava kao izraelski Jeveji. Samim tim što ti Arapi ne mogu služiti vojsku niti biti u policiji znači da je to jedan sistem apartheida. Pretpostavljam po toj mojoj viziji da će doći do jačanja mirovnih pokreta u samom Izraelu koji će utjecati na promjenu vlasti. Da se umjesto desnice i tamo uspostavi istinski demokratski sistem i da onda dođe do prirodnog susreta palestinskih i izraelskih težnji za mirom i saradnjom dvije države, izraelske i palestinske, kao i ravnopravnosti svih građana u obje te države.

Tako bi se postiglo konačno rješenje takozvane bliskoistočne krize, jer sve inicijative, mi-

rovni pregovori i sporazumi koji su se između nekoliko ratova postizali za proteklih šezdeset godina nije donijelo mir niti sigurnost ni Jevrejima ni Palestincima, ni arapskim zemljama u njihovom okruženju. To bi bila ta moja optimistična dugoročna varijanta. Kratkoročnije i privremeno rješenje bi moglo da se dogodi već za godinu dana, a to je da izbije još jedan rat ako u arapskim zemljama koje su u okruženju Izraela dođu na vlast radikalnije nacionalističke snage. Mi još ne znamo šta se događa u Egiptu, u vojnom vrhu, jesu li to snage kojima je baš briga za Palestinu ili će doći neki mladi oficiri u taj vojni savjet pa i u vladu koji će reći "Mi moramo da pomognemo Palestincima, pa ako treba možemo da uđemo i u rat sa Izraelom!" Među Palestincima se jedan borbeni duh stvorio. Drugo, Sirija bi mogla doživjeti promjene u tom smislu koje bi dovele do želje da se oslobode teritorije koje je Izrael okupirao 1967. godine. Može, dakle, da dođe do nekog novog loma, do rata u kojem ne znam kako bi Izrael prošao. Sutra, odnosno u okolnostima koje traju u ovim danima, kada bi počeo rat, Izrael bi opet pobijedio, jer na drugoj strani još ništa nije izvjesno, snažna su unutrašnja kretanja u kojima odnos prema Izraelu igra sporednu ulogu. Zato se u Izraelu osjeća porast agresivnosti, prema Zapadnoj obali i prema Gazi. Od svih zemalja na Srednjem istoku najviše unutrašnje napetosti i nervoze ovih dana ima upravo u Izraelu. Moja razmišljanja idu između ove dvije krajnosti. Stalno idem između ove dvije krajnosti, s tim što bih volio da prevagne ona prva, a to je mirno rješenje palestinskog problema na koje čekamo preko pola vijeka.

Dževad Hodžić:

Zahvaljujemo ambasadoru Somunu i još jedno pitanje u ovom drugom krugu koje se ponovno tiče institucionalnih perspektiva u pogleda kapaciteta demokratskih ljudskih prava, građanskog društva. Professore Karčiću, ponovo je to Vaša tema.

Fikret Karčić:

Ja bih počeo sa jednom generalnom ograndom, a to je da je vrlo teško davati bilo kakve izjave o budućem razvoju, pogotovo što su procesi još u toku, ali možemo govoriti naprimjer šta će se desiti po varijanti A. a šta po varijanti B. Vari-

janta a) da dođe do demokratizacije, da dođe do pobjede prodemokratskih kretanja ili pod b) da ne dođe. Da se okrenemo sada prvo ovoj optimističkoj perspektivi. Prvo što bismo trebali imati na umu je da u arapskom svijetu može doći do jačanja svijesti građana i to je već slučaj. To barem dosadašnje demonstracije pokazuju. Dakle, podanički mentalitet se napušta i posteneno se preuzima pozicija građanina. To je vrlo važno za nekoga ko se bori za svoja prava i koji zna šta je obim njegovih prava i dužnosti. U tom smislu mogli bi očekivati i pojavu efikasnijih mehanizama za zaštitu ljudskih prava, sudstvo i tako dalje. Arapske zemlje su potpisnice najvećeg broja dokumenata o ljudskim pravima, ustvari redom su potpisivale ljudska prava, a negdje su davale samo rezerve povodom pojedinih članova, ali mehanizam zaštite očigledno je bio problematičan i tu bi mogli da očekujemo neki napredak. Politički pluralizam, mogli bismo da kažemo da će biti jedan od konstanti političkog života. Dalje bih spomenuo transformaciju političko-pravnih institucija. Jedna od prvih institucija koja se već mijenja, to je državna bezbjednost, to su ozloglašene državne bezbjednosti na Bliskom istoku. Već vidimo, naprimjer u Egiptu su demonstranti napali središte državne bezbjednosti u velikim gradovima. Državna bezbjednost se transformiše u snage nacionalne sigurnosti tako da tako možemo očekivati i u drugim zemljama da se, umjesto aparata represije, formiraju sigurnosne agencije kojima je za cilja da se brinu o nacionalnoj sigurnosti. Dalje možemo očekivati ograničenje mandata izabranog predstavnika i poštovanje tog trajanja, dakle ne mijenjanje ustava ako zatreba pod određenim okolnostima, da će biti pojačana uloga sudstva, to u Egiptu već vidimo, nezavisnih medija i u slučaju monarhija, kao što je spomenuto, pojava ustavnih monarhija, izgradnja civilnog društva. Civilno društvo je veoma razvijeno, kao što je slučaj Egipta i možemo očekivati dalje razvoje ove tendencije. Dalje, cjelokupni ovaj ambijent, po mom mišljenju, uticati će na opredjeljenje islamističkih krugova za demokratiju, jer mislim da islamističke stranke ili pokreti već sada shvataju da nema trećeg puta između diktature i demokratije i mi već vidimo, naprimjer, promjene koje takvi krugovi vrše u Egiptu, tako da to više nisu homogene grupe niti pokreti. U republikama će vjerovatno prevladati parlamentarne demokratije, a uloga izvršne vlasti, bit će smanjena, znači možemo očekivati smanjene uloge egzekutive u odnosu na reprezentativne or-

gane. Jedan problem s kojim će se suočiti sve ove države vezan je za pravnu kulturu i pravno-političku kulturu koju sam ranije spominjao. Arapske zemlje moraju da biraju između dva rješenja: ili da prihvate zapadnu političku kulturu zajedno sa institucijama ili da nađu u svojoj vlastitoj baštini neki nadomjestak za takvu pravnu kulturu, ili da preuzmu koncept prirodnog prava, kako je bio razvijen u Evropi ili na Zapadu kao kriterija za ocjenu pozitivnog prava. Mislim da je to veliki problem koji arapske zemlje imaju, imaju mnoštvo pozitivnih pravnih propisa, nemaju filozofiju ili etiku sa kojih će pozicija procjenjivati validnost tog pozitivnog prava. Dakle mogu birati da preuzmu koncept prirodnog prava ili da u islamskoj baštini pronađu takav neki ekvivalent.

Dževad Hodžić:

Dame i gospodo, završili smo prva dva kruga izlaganja naših uvodničara. Mi imamo i tri pristigla pitanja, predlažem i bilo bi zgodno kao što smo u prva dva kruga imali po tri pitanja, po tri teme, po tri uvodna izlaganja, da ovaj naš večerašnji razgovor i Forum završimo u trećem krugu sa upravo ova tri pitanja koja su nam pristigla. Nisu adresirana ni na jednog uvodničara i ja bih pročitao odmah sva tri tako da gospoda uvodničari možda mogu kombinirati odgovor na jedno, dva ili tri pitanja.

Odmah ćete vidjeti da je riječ o pitanjima koja su manje-više doticana u vašim prethodnim izlaganjima, ali moguće je da u odgovorima na njih želite ukazati na još neke momente. Jedno od tih pitanja je uloga islama kao političkog činioca u ovim nemirima, pobunama, procesima koji se događaju u arapskom svijetu, pogotovo s obzirom na ulogu o kojoj večeras nismo posebno govorili, ulogu interneta i društvenih mreža i specifičnu pojavu o kojoj su neki već govorili, da ove promjene, procese ne vode istaknuti lideri nego, kao neki kvasac koji pokreće, su zapravo te društvene mreže, mladi ljudi, internet itd. Tako se navodi podatak, koliko je on pouzdan i šta on za vas znači da se na poziv na zajedničku molitvu, džumu u Kairu od milion ili ne znam koliko protestanata odazvao relativno mali procenat što u očima nekih zapadnih promatrača predstavlja neku optimističnu liniju, crtu. Kako god, uloga islama kao političkog činioca. Drugo je pitanje izazovi ovih zbivanja u arapskom svijetu na savremeni svjetski pore-

dak, o čemu je također djelomično bilo riječi. I treće pitanje koje smo isto raspravljali u dosadašnjem razgovoru, ali koje ovdje ima možda jednu dodatnu konotaciju, prepoznat ćete je, ja ću pitanje pročitati: ko proizvodi ovakvo stanje u arapskom svijetu, kome je proizvođenje takvog stanja potrebno? Ja vas sada molim da se sami javite za riječ, ukoliko smatrate da na jedno ili više ovih pitanja imate nešto dodati i reći.

Hajrudin Somun:

Iako ambasador Čančar i profesor Karčić mogu možda na to bolje odgovoriti, i ja imam jednu impresiju. Kao što smo svi iznenađeni ovim kretanjima na Srednjem istoku, isto tako su i mnogi razočarani. Ja mislim da je među najrazočarenijim pokretima ili institucijama "Al-Kaida". S jedne strane "Al-Kaida" kao najmilitantnije krilo islamističkog pokreta, a s druge strane je konzervativna Amerika, koja je očekivala da će u ovim pokretima po arapskom svijetu doći do izraza ono sve što se o islamu govori poslje 11. septembra 2001. Znači da će u prvi plan izbiti terorizam, radikalizam, ulični neredi u kojima su te vjerske organizacije u prvom redu, a ne mirni protesti za smjenu autoritarne vlasti, bez radijalnih, antiameričkih ili antizraelskih parola. Mislim da je to veoma dobro i pozitivno, u smislu svega onoga što smo sva trojica ovdje večeras govorili.

Nusret Čančar:

Ja bih prokomentirao jedno od ovih pitanja koje se tiče motivacijskih faktora za mase koje se tamo pokreću i tehnologija koja se koriste. Svijet je nemalo iznenađen tehničkom i komunikacijskom kulturom tog dijela svijeta. Pokazalo se da su generacije mladih ljudi, tinejdžera, do te mjere ovladali modernim komunikacijskim tehnologijama da mogu bez problema probiti sve komunikacijske blokade režima i gotovo direktno prenijeti informaciju u svijet o događajima u kojima učestvuju. I sam sam osobno slušao, a dijelom i gledao preko Twittera pad i zauzimanje jedne vojne baze u Tobruku, na krajnjem istoku Libije. Te informacije proizvode nevjerojatnu motivacijsku snagu za učesnike u protestima u tom dijelu svijeta, i ne samo tamo, što već postaje problem. Sad se otvara pitanje kako upravljati tim procesima. Također, na internetu se mogu

pronaći informacije o tzv. civilnom forsiranju Palestine. Jedan pokret koji zagovara milionske demonstracije civila, jednostavno želi organizirati mirne demonstracije i forsirati Gazu, doći na granice Izraela, odnosno Palestine i kao civili ući tamo. Šta ćete vi raditi ako ti ljudi stvarno pristanu na to, a velika je vjerovatnoća da hoće. Ne možete ubiti milion ljudi. To nisu mogli ni Rusi kad su Kinezi napravili invaziju Sovjetskog Saveza u šezdesetim godinama prošlog stoljeća pa su ubili sto hiljada Kineza i na kraju im rekli: molimo vas, nemojte više slati. Otvara se jedno novo, vrlo delikatno pitanje: kako upravljati krizama i kako smekšati tu motivacijsku snagu, napraviti dijalog, ići u susret krizama da se takve stvari ne bi događale. To je poseban izazov pred velikim politikama, politikama velikih svjetskih sila. Hoće li uspjeti da na ovom malom uzorku nauče lekciju i preveniraju nemile događaje, ili će biti zatečene. Jer, hipotetički postoje mogućnosti da se isti takvi događaji dese negdje na Zapadu, ukoliko građani budu dovoljno motivirani da se tako ponašaju. To je samo jedno od pitanja koje otvara mnoge dileme. Time se sada bave mnogi instituti, važne svjetske institucije, vlade i uticajni krugovi kako bi to prevenirali.

Fikret Karčić:

Ja bih da prokomentarišem dva pitanja. Uloga islama kao pokretačkog faktora u ovim događajima. Odmah da definišemo šta se podrazumijeva pod ulogom islama, islamske institucije. Ako neko misli na islamske institucije, zvanične, one su bile dio sistema i one su djelomično odgovorne za cijelu situaciju koja je nastala. Ako se misli na pokrete koji imaju islamističku ideologiju, onda se može o tome razgovarati. Bilo je takvih pokreta, ali nisu nigdje imali rukovodeću ulogu, oni su se jednostavno priključili kasnije i nisu se vidno pojavljivali, tako da je profesor Oliver Roy koji je napisao knjigu "Neuspjeh političkog islama" nedavno napisao jedan interesantan članak gdje kaže "kud nestadoše svi ti islamisti u arapskom svijetu? Naime, nigdje ih ne vidim, od Tunisa pa dalje, da vrše neku ulogu, očigledno su neke druge snage sa drugačijim predstavama preuzele vodeću ulogu." O tome kako su se ponašale službene islamske institucije, govori podatak da su naprimjer muftije u Egiptu rasparavljale

dok su trajale demonstracije. Oni raspravljaju da li je uopće dozvoljeno ići na demonstracije ili nije tako da su njihove fetve bile jednostavno prevladane putem događaja u stvarnosti. Stvarni život ih je pregazio. To je prvo pitanje, drugo pitanje je o ulozi društvenih medija. Društveni mediji igrali su očigledno vrlo važnu ulogu, ali da nije bilo tih dubinskih uzroka vjerovatno da ne bi bilo ni takvih sredstava koja su samo poboljšala organizaciju itd. Ali mogli ste također da primjetite kada su vijesti sa Bliskog istoka da se obično demonstracije sazivaju petkom iza džume. To je već obrazac, ali to je jednostavno zato što je to najbolji način da se svi ljudi iskupe na jedno mjesto, da imate koncentraciju na jednom mjestu. To je kratak komentar na pitanja koja su postavljena.

Dževad Hodžić:

Dame i gospodo, vjerujem da poslje ovih izlaganja koja smo večeras imali priliku čuti, poslje ovog razgovora u kojem smo na neki način sudjelovali, naše pitanje šta se zbiva u arapskom svijetu donosi sada još mnogo više pitanja. Drugim riječima, vjeujem da poslje ovih izlaganja, večeras sa ovog Foruma odlazimo sa još više pitanja, a to je po mom mišljenju kompliment za naše večerašnje izlagače. U svakom slučaju, to je možda zajednički imenitelj i svih izlaganja, a moglo bi imati veze s tim da zbivanja u arapskom svijetu u svakom slučaju demantiraju jednu tezu s kojom smo živjeli ovako ili onako osamdestih godina zahvaljujući Fukuyami, tezu o kraju povijesti. Ova zbivanja, večeras smo imali priliku da to prepoznamo i u ovim izlaganjima naših uvaženih izlagača, predavača, u arapskom svijetu imaju ne samo globalne razmjere, nego vjerovatno kako god se dalje zbivala i svjetsko-povijesne učinke.

Još jednom srdačno zahvaljujem vama i našim gostima.

Summary

الموجز

'MEANING OF THE EVENTS IN THE ARAB WORLD'

«ماذا يحدث في العالم العربي؟»

Recent events that we have witnessed in the Arab world are having not only global dimension but also an effect upon the world history. Incredible social energy, courage and boldness have been displayed in the Arab societies that has not been seen since the classic era of the Islamic history. In Egypt we have seen a man, a citizen, being set free from within himself, and that freedom is spreading through the Arab world with that same speed with which the sublime strength and the beauty of the poem of Um-I Qulthum had spread through the Arab world. The Arab world is ready for a change, for establishment of some new system of government, kind of new democracy, pluralism and human rights and that does not necessarily have to be of the European type. It should be some kind of 'democracy in Islamic form' as was the case of the former Yugoslavia that was said to be 'socialism in human form'. Western democracy with all its virtues can by no means be literally applied in societies with Muslim majorities. There can be various aspects of discussion about legal and political climate or legal and political climates of various Arab states affected by these processes or about the institutional elements that stand behind or in some way are carrying out or initiating these processes. We can, however, be certain about one thing: demonstrators in the Arab world are not moved neither by the religion nor by any ideology but by the aspiration to have a decent, normal and democratic government.

Forum 'meaning of the events in the Arab world' was held in *bosnjacki institut* in Sarajevo on March 28th year 2011.

إن الأحداث في العالم العربي ليست عالمية المعدلات فقط. بل إن لها تأثيرات تاريخية عالمية. لقد تحررت في المجتمعات العربية طاقة اجتماعية خيالية وشجاعة وجرأة. كانت قد اختفت مع زوال العصر الكلاسيكي للإسلام. لقد حدث في مصر التحرر الداخلي للإنسان العربي. المواطن. وينتشر هذا التحرر في العالم العربي بنفس السرعة التي انتشرت بها قوة أغاني أم كلثوم الخارقة وجمالها عبر العالم العربي.

لقد أصبح العالم العربي جاهزا للتغيير. لإقامة نظام حكم جديد. وديمقراطية جديدة. وتعددية. وحقوق الإنسان. ولكن ليس بالضرورة على الطراز الغربي. فمن المفروض أن يكون ذلك نوعا من «الديمقراطية ذات الصورة الإسلامية». كما كان الحديث في الماضي عن النظام في يوغوسلافيا بأنه «اشتراكية ذات صورة إنسانية». إن الديمقراطية الغربية. بالرغم من جميع مزاياها. غير ممكنة التطبيق حرفيا في المجتمعات ذات الأغلبية المسلمة. إن الحديث عن المناخ القانوني السياسي أو المناخات القانونية السياسية التي تجري فيها هذه السيرورات في البلدان العربية المختلفة. وكذلك الحديث عن المحددات المؤسسية التي تقف خلف هذه السيرورات في العالم العربي. أو التي تحمل تلك السيرورات أو تسببها. إن الحديث عن كل ذلك يمكن أن يكون من جوانب مختلفة. ولكن الأمر الوحيد المؤكد هو أن المتظاهرين في الدول العربية غير مدفوعين بالدين ولا بالأيديولوجيات. ولكن بالرغبة والطموح بأن يصبح لديهم حكومة ديمقراطية طبيعية محترمة.

انعقد منتدى «ماذا يحدث في العالم العربي» في المعهد البوشناق في سراييفو في ٢٨ من مارس ٢٠١١.